

DO COUTO, HILDO H.; NAKAYAMA NONOKI DO COUTO, ELZA K.; DE ARAÚJO, GILBERTO P.; BORGES DE ALBUQUERQUE, DAVI (ORG.). O PARADIGMA ECOLÓGICO PARA AS CIÊNCIAS DA LINGUAGEM: ENSAIOS ECOLINGUÍSTICOS CLÁSSICOS E CONTEMPORÂNEOS. GOIÂNIA: EDITORA CEGRAF-UFG, 2016, 530 P. ISBN 978-85-7274-423-2

Pere Comellas Casanova*

Paraules clau: ecolinguística; llengua portuguesa; ecologia lingüística; lingüística ambiental.

BIBLIOGRAPHICAL REVIEW OF

DO COUTO, Hildo H.; NAKAYAMA NONOKI DO COUTO, Elza K.; DE ARAÚJO, Gilberto P.; BORGES DE ALBUQUERQUE, Davi (org.). (2016). «O paradigma ecológico para as ciências da linguagem: ensaios ecolinguísticos clássicos e contemporâneos». Goiânia: Editora CEGRAF-UFG, 2016, 530 p. ISBN 978-85-7274-423-2.

Keywords: ecolinguistics; Portuguese language; linguistic ecology; environmental linguistics.

L'objectiu principal de la col·lecció de textos que constitueix aquest llibre és posar a disposició dels lectors de llengua portuguesa «alguns dels textos més representatius de l'ecolinguística» (p. 7). Els darrers anys el mestratge de Hildo Honorio do Couto ha anat impulsant una escola ecolinguística brasilera que, sobre el fonament posat pels autors ja clàssics d'aquesta orientació, com Einar Haugen, Alwin Fill o Peter Mühlhäusler, desenvolupa una direcció pròpia. El recull que comentem vol aplegar una sèrie de textos que ajudin a entendre tant d'on sorgeix i quins són els primers passos de l'ecolinguística com, sobretot, les múltiples direccions que segueix actualment.

El llibre conté divuit textos, a més d'una introducció dels editors que situa el lector en la història de l'ecolinguística. Només nou són textos republicats. La resta es publiquen per primera vegada (en algun cas, fruit d'una conferència). Es troba a faltar, això sí, una indicació clara de l'origen de cada text en forma de llista.

* Pere Comellas Casanova, professor titular d'estudis gallecs i portuguesos, Departament de Filologia Romànica, Universitat de Barcelona. perecomellas@ub.edu

Citació recomanada: COMELLAS CASANOVA, Pere. «Do Couto, Hildo H.; Nakayama Nonoki do Couto, Elza K.; de Araújo, Gilberto P.; Borges de Albuquerque, Davi (org.). (2016). *O paradigma ecológico para as ciências da linguagem: ensaios ecolinguísticos clássicos e contemporâneos*. Goiânia: Editora CEGRAF-UFG, 2016, 530 p. ISBN 978-85-7274-423-2». *Revista de Llengua i Dret, Journal of Language and Law*, núm. 66, 2016, p. 370-373, DOI: [10.2436/rld.i66.2016.2839](https://doi.org/10.2436/rld.i66.2016.2839).

Obre la compilació el conegut assaig d'Edward Sapir «Llengua i medi ambient», publicat el 1912 (text que també obre *The Ecolinguistics Reader*, editat per Alwin Fill i Peter Mühlhäusler el 2001), que es considera un precursor, si no ben bé de l'ecolingüística pròpiament dita, sí almenys d'una de les perspectives que hi desembocarà. Sapir es planteja la relació entre medi, societat, cultura i llengua. L'objectiu central del text és qüestionar certes idees deterministes molt pròpies de l'època pel que fa a la pressió del medi físic sobre les societats humanes. L'autor constata la complexitat d'aquestes relacions i sembla apuntar una perspectiva més ecològica (xarxa d'interrelacions, retroalimentació, crítica de la causalitat determinista) que no pas lineal, encara que en la meua opinió es troba força lluny dels plantejaments pròpiament ecolingüístics.

El segon treball escollit, en canvi, sí que s'inscriu de ple en la perspectiva ecolingüística. No crec que fos difícil posar d'acord els lingüistes a reconèixer en Einar Haugen un dels pioners del camp (no és casualitat que Fill i Mühlhäusler també el triessin per a la seva compilació). Aquest autor no només fa servir ja l'etiqueta d'«ecologia de la llengua», sinó que a més proposa un marc «ecològic» per a tota la lingüística, que contraposa als tres corrents dominants en la història d'aquesta ciència: el biòleg (les llengües són espècies); l'instrumental (les llengües són eines), i el formal (les llengües són estructures). Haugen dóna, a més, una definició molt clara del camp: «Ecologia da linguagem pode ser definida como o estudo das interações entre qualquer língua e seu meio ambiente» (p. 58), i aclareix que aquest medi ambient té tres

dimensions: psicològica (interacciona a la ment dels parlants), sociològica (interacciona en les pràctiques socials) i física (interaccions amb el medi ambient pròpiament dit). Finalment, inclou en aquesta nova manera d'entendre la lingüística el que podríem anomenar «ecologisme lingüístic»: «O termo poderia incluir também em sua aplicação à língua algum interesse na preocupação geral entre os leigos com o cultivo e a preservação da língua» (p. 62).

Alwin Fill, una de les grans figures de l'ecolingüística, és l'autor del tercer treball, especialment escrit per a aquesta compilació. Es tracta d'un repàs de la història del camp i d'una breu exposició de les seves línies principals: «ecologia lingüística» o «lingüística ambiental» (relació entre llengua i problemes ambientals, és a dir, com la llengua construeix cultures i mentalitats desenvolupistes i com les podria construir més conservacionistes), que seria una determinada manera d'entendre l'anàlisi del discurs; «ecologia de la llengua» (interrelació llengua, societat, ment i medi), i «ecologia de les llengües» (estudi de les dinàmiques del contacte lingüístic: substitució, pidginització, criollització, etc., incloent-hi l'acció a favor de la preservació).

El següent text és una proposta força heterodoxa d'Adam Makkai, fins i tot pel que fa a les formes. El text, de 1993, qüestionava les grans línies de la lingüística del moment i es planteja què ha de fer la disciplina. La resposta és l'ecolingüística com a proposta integradora. Tot seguit Jørgen Chr. Bang i Jørgen Døør, des de la perspectiva de la filosofia crítica (que qüestionava la neutralitat de la ciència i incorpora la paradoxa de l'observador), proposen models per a una ecolingüística aplicada. El text (presentat al Simposi d'Ecolingüística AILA de 1993) qüestionava la concepció de llengua de la lingüística del segle xx i planteja una conceptualització dialògica i contextualitzada, és a dir, que tingui en compte l'heterogeneïtat de la comunitat lingüística i el context com a constructor de significat (tota la llengua és en alguna mesura d'íctica).

Peter Finke va, en certa manera, més enllà. La seva proposta no es vol limitar, com passa a vegades en l'ecolingüística, a fer una mena de sociolingüística crítica; ni tan sols a posar en qüestió les grans línies de la lingüística. Del que es tracta és d'una nova manera de fer i de pensar la ciència. Però Finke no va contra la ciència tradicional, com a vegades han fet els crítics de la ciència contemporània, sinó més enllà, incorporant-hi la dimensió ètica i la perspectiva holística, recuperant propostes heterodoxes com la idea d'ecologia de la ment i, finalment, fent una nova lingüística, sense prefixos. En la mateixa línia treballa Wilhelm Trampe, que defineix les característiques d'una perspectiva ecològica i ecosistèmica per a la lingüística. I de la lingüística ecosistèmica és del que tracta el text de Hildo H. do Couto. L'autor, en un text que destaca per la claredat, exposa sistemàticament el marc conceptual ecolingüístic. Couto no entén l'ecologia biològica com un referent metafòric: la seva lingüística ecosistèmica és una branca de l'ecologia, i l'esquema bàsic d'aquesta és exactament el mateix: hi ha una biocenosi (la comunitat de parlants), un biòtop (el territori) i un entramat d'interrelacions (les llengües, no pas enteses com a «coses», sinó precisament com a interacció). Podem anomenar la interrelació entre parlants «comunicació», i la interrelació entre parlants i territori «referència» o «significació». Couto repassa, a partir d'aquí, la feina feta a l'escola ecolingüística de Brasília i proposa no

pas una teoria acabada, sinó un gran pla de recerca. D'entre les moltes coses que es poden destacar de Hildo H. do Couto, crec que en el nostre context val la pena recordar que és un dels autors que recorre a fonts més diverses i multilingües. Com a exemple: sovint cita Albert Bastardas, però no pas els seus textos publicats en anglès o altres llengües, sinó els publicats només en català.

Peter Mühlhäusler és un altre nom ja clàssic de l'ecolingüística. En aquesta ocasió proposa la inclusió de l'ecolingüística en els estudis universitaris, no només de lingüística, sinó d'altres disciplines. Distingeix entre «ecologia del llenguatge» i «llenguatge de l'ecologia», ambdues branques integrades en l'ecolingüística que cal ensenyar a la universitat.

Al seu torn, Luisa Maffi retorna al tema que ha estat el nucli principal tant de la seva recerca com del seu activisme: la diversitat biocultural. Maffi repassa la història del vincle entre diversitat biològica i diversitat cultural (i per tant lingüística) i n'exposa les principals línies recents en un text molt útil per situar-se en aquest àmbit.

Albert Bastardas sintetitza en el seu article una llarga trajectòria en el camp. Com altres autors del llibre, Bastardas no entén l'ecolingüística com una mena de branca de la lingüística, sinó com l'aplicació a l'estudi del llenguatge humà dels pressupostos de l'ecologia i, en el seu cas, de la teoria de la complexitat sociocognitiva. L'autor se centra, sobretot, en l'estudi del contacte de llengües i en la seva gestió i hi aplica una visió holística i dinàmica que fa servir la metàfora de la partitura polifònica. És central en el seu pensament la idea de sostenibilitat, és a dir, l'estudi dels factors que alteren l'equilibri ecosistèmic fins al punt de posar-lo en perill i les dinàmiques que en poden assegurar la pervivència. També en la línia d'una «ecologia de les llengües», Louis-Jean Calvet exposa el seu model orbital, en què hi ha llengües centrals al voltant de les quals n'orbiten de perifèriques, i reprèn, sobre aquesta base, determinades idees de l'evolucionisme de Darwin aplicades a la dinàmica lingüística i a les perspectives futures de la diversitat.

El text de Richard Alexander segueix un altre camí: proposa una anàlisi del discurs que posa en evidència la manipulació del llenguatge i com aquesta contribueix a la destrucció dels ecosistemes. També singular és l'aportació d'Arran Stibbe, que mostra com els problemes que es planteja el constructivisme social pel que fa a la relació entre llenguatge i realitat són comuns al taoisme i altres tendències del misticisme oriental.

El següent text, de Hildo H. do Couto i Elza K. Do Couto, torna a l'anàlisi del discurs. Els autors presenten el que anomenen «anàlisi del discurs ecològic» (que cal no confondre amb l'anàlisi del discurs ecològic), que seria «a parte da linguística ecossistêmica que se dedica ao estudo dos discursos, dos textos» (p. 446), i que a més es declara clarament intervencionista, o activista: «ênfatiza a defesa da vida, inclusive sugerindo intervenção a fim de preservá-la» (p. 455).

El text que fa setze correspon a Salikoko Mufwene i és una «presa de posició», com ell mateix diu, quant a l'ecologia de la llengua, específicament en relació amb la posició de Hildo H. do Couto. Mufwene encara el canvi lingüístic com a resultat de pressions de l'ecosistema (que és més que l'entorn físic i els parlants; hi ha fins i tot un ecosistema «intern» de les llengües), però també considera fonamental l'ecologia de la llengua per al seu estudi sincrònic.

El llibre acaba amb dos breus textos, ambdós d'autors ja representats en la compilació: el primer, de Richard Alexander, subratlla la responsabilitat dels lingüistes en la preservació del medi i en definitiva en el futur del planeta. El segon, de Peter Mühlhäusler, és un breu text publicat el 2010 que fa propostes per a una universitat ecològica. Un dels factors que recomana és «a redução do anglocentrismo» (p. 511). Centrem-nos un moment en aquesta qüestió.

Dels 18 treballs que aplega aquesta compilació, 13 són originalment en anglès i només 5 es van escriure en altres llengües, tot i que 13 dels 18 autors provenen d'àrees lingüístiques no anglòfones. Si una de les premisses fonamentals de bona part de l'ecolingüística és l'alta valoració de la diversitat lingüística, haurem de reconèixer que ni la mateixa disciplina no ha aconseguit promoure-la. És evident que es tracta d'un reflex de l'hegemonia que l'anglès té també en l'àmbit de la lingüística, però no deixa de ser curiós que els ecolingüistes es resignin amb tanta facilitat a l'homogeneïtzació. Naturalment aquesta no és una crítica cap

al compiladors del llibre, que han demostrat voluntat de cercar més enllà de l'espai anglòfon, sinó cap als investigadors.

En síntesi, doncs, tenim una compilació de textos en portuguès que inclouen una bona part del pensament ecolingüístic: ambientalisme, ecologia com a fonament epistemològic, anàlisi del discurs, ecologisme lingüístic, etc. Per què ens interessa tot això als lectors de català? Doncs primer perquè en podríem prendre exemple i fer una compilació en la nostra llengua (cal donar per fet que llegirem sempre més només en anglès?), i ja que traduïm, incloure-hi orígens lingüístics ben diversos. I segon, perquè el continu romànic demostra que podríem treballar en les llengües sense haver de renunciar a comprendre el que escriuen els col·legues i sense passar per l'anglès. Per a un catalanoparlant, llegir textos acadèmics en unes quantes llengües romàniques suposa un esforç molt assequible.